

УДК 811.161.2'243'342-26:378.016

Г. Д. Швець

**СИСТЕМА РОБОТИ НАД ХУДОЖНІМ ТЕКСТОМ
В ІНОЗЕМНІЙ АУДИТОРІЇ
(на матеріалі оповідання Лесі Українки «Чашка»)**

У статті запропоновано систему роботи над художнім текстом у процесі вивчення української мови як іноземної. Проаналізовано критерії вибору і характер адаптації художнього твору, спрямованість дотекстових та післятекстових завдань.

Ключові слова: українська мова як іноземна, художній текст, адаптація, комунікативно-мовленнєві уміння.

Проблема використання художнього тексту (ХТ) у процесі навчання іноземців української мови перебуває у центрі уваги сучасної української лінгводидактики, про що свідчать дослідження О. Антонів, А. Буднік, Л. Васильєвої, С. Єрмоленко, М. Єлісової, З. Мацюк, І. Процик, С. Шевченко. Вивчаються потенціал ХТ для розвитку читальних умінь, система лінгвокраїнознавчої роботи з ХТ, можливості

певного жанру художньої літератури для використання в іноземній аудиторії. Актуальність запропонованої статті визначається необхідністю розробки комплексної системи роботи над ХТ у процесі вивчення української мови як іноземної. Мета розвідки – обґрунтувати засади цієї системи, проаналізувати тип і характер завдань до ХТ для студентів-інофонів.

Першим кроком у створенні системи роботи над ХТ є вибір твору. Методичні фактори, які його визначають, – це рівень розвитку читацької компетенції учнів та мета використання ХТ: різним буде виглядати список творів, відібраних для вивчення студентами підготовчого факультету для розвитку їхньої читацької компетенції, та перелік творів для розвитку навичок лінгвостилістичного та літературознавчого аналізу у старшокурсників-філологів. Однак при відборі ХТ для іноземних студентів будь-якого рівня необхідно думати, в першу чергу, про успішне сприйняття твору потенційним читачем, що визначається не лише доступністю тексту, а і його співзвучністю інтересам, мотивам і прагненням аудиторії. Результати анкетування, проведеного серед іншомовних студентів Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, дозволили окреслити коло читацьких інтересів та мотиваційну сферу сучасного іноземного студента-перекладача (філолога). Було з'ясовано, що студентів у художній літературі приваблює вирішення героями життєвих проблем та опис їхніх почуттів; вони надають перевагу сюжетним епічним творам про кохання, життя звичайних людей, історичні події; хочуть більше дізнатися про культуру й менталітет народу-носія мови. З урахуванням цих інтересів та принципу методичної доцільності відповідно до визначеної нами основної мети використання ХТ в навчальному процесі (розвиток читацької компетенції та комунікативно-мовленнєвих умінь), визначаємо провідними принципами відбору ХТ для читання в іноземній аудиторії такі:

- 1) врахування особливостей іншомовної аудиторії (твір повинен мати оптимальний обсяг для вивчення на занятті, бути цікавим для молоді й доступним за лексико-граматичним наповненням);

- 2) потенціал тексту для розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь (можливість створення діалогів, монологів, полілогів, рольових ігор, проведення дискусії за матеріалом твору тощо) [Див.: 5, с. 4].

Ці два чинники важливі при відборі ХТ для іноземних студентів різних спеціальностей будь-якого етапу навчання. Вибираючи ХТ для іншомовного контингенту середнього та завершального етапу навчання, а також для опрацювання студентами-філологами, важливо враховувати ще й такі моменти:

- 1) соціокультурний потенціал твору (знайомство з українською культурою: традиціями, звичаями, історією тощо);

- 2) естетична цінність художнього тексту [Див.: 5, с. 4].

Проаналізуємо, наскільки оповідання Лесі Українки «Чашка» відповідає висунутих критеріям. Твір невеликий (три сторінки), тож може бути опрацьований на уроці чи студентом самостійно; доступний для читання іноземцем середнього етапу навчання; зосереджений на почуттях героїв у вирішенні ними життєвих проблем; тема твору цікава для молоді (юнацькі почуття). Оповідання має великий потенціал для розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь іноземців, оскільки відзначається

простотою сюжету, наявністю діалогів і внутрішніх монологів, порушує дискусійні проблеми (кохання, вибір супутника життя). Відповідає оповідання «Чашка» й останнім двом названим вище критеріям (соціокультурний потенціал та естетична цінність ХТ).

Наступним етапом розробки системи роботи над ХТ є адаптація літературного твору і створення навчального художнього тексту (за визначенням Л. Журавльової та М. Зінов'євої, «Навчальний художній текст – це методично опрацьований, відповідно до мовленнєвої та комунікативної компетенцій студентів, оригінал літературного твору» [2, с. 17]). Не заглиблюючись у теоретичні аспекти проблеми адаптації (див. роботи І. Насталовської, Т. Печериці), пояснимо адаптаційну стратегію в конкретному випадку. Як ми зазначали, оповідання Лесі Українки за лексико-граматичним наповненням у цілому доступне для іноземця середнього етапу навчання, тож очевидно, що варто застосувати слабку адаптацію (відповідно до запропонованої А. Васильєвою системи рівнів адаптації: сильна, середня, слабка й умовна [Див.: 1]). По-перше, здійснюємо структурну адаптацію: ділимо твір на три частини (візуально – з допомогою пропущеного рядка). В автора був подібний поділ на дві частини за хронологічним принципом: у першій – події в День народження панни Надії, коли їй виповнюється 21 рік, у другій – події через рік, у день двадцятидвохліття. Ми виділяємо початок твору із внутрішнім монологом дівчини в окрему частину. Це допоможе студентові аналізувати й порівнювати почуття героїв: у першій – Наді, яка схвилювано чекає свята і з радістю думає про друга Василька, у другій – закоханого панича Василька, який вибирає їй подарунок і страждає через неможливість поспілкуватися з панною на святі, у третій – Наді, яка готується до заручин із полковником Трубацьким і абсолютно забула про Василя та його подарунок. Для забезпечення кращої орієнтації читача в логіці розвитку подій і почуттів героїв також виокремлюємо кілька абзаців, які письменницею не були виділені. По-друге, вносимо мінімальні зміни в лексико-граматичну тканину твору: замінюємо застарілі форми (*се, сі, магазинер, виїшов на місто*) на сучасні, російські імена (*Надежда, Надічка*) на українські, вилучаємо або замінюємо на синоніми неактуальну лексику (*лакей, салузка, пуделочко, гірлянда, рубіновий, доховувати, примовити, конечно, поважніше*). Зауважимо, що оповідання «Чашка» ми пропонуємо для майбутніх філологів, тож залишаємо стилістично марковані лексеми (*хутко, журливий, смутний, свічадо, вбиратися* тощо). Таким чином, у процесі адаптації оповідання Лесі Українки були внесені мінімальні зміни у структуру та лексико-граматичну організацію твору.

Для створення системи завдань до ХТ потрібно провести його лінгводидактичний аналіз, оскільки цікавий для іноземних студентів та адаптований відповідно до рівня їхньої читацької компетенції твір стане оптимальним навчальним матеріалом лише за умови всебічного вивчення викладачем різних аспектів ХТ, важливих для його опрацювання в іншомовній аудиторії [Див.: 4]. Виділяємо такі аспекти: лінгвокраїнознавчий (соціокультурний), лексико-граматичний, проблемно-тематичний, лінгвостилістичний, комунікативний.

Проаналізуємо соціокультурний потенціал ХТ для створення лінгвокраїнознавчого коментаря та завдань. Автор твору – відома українська письменниця, тож перед вивченням оповідання пропонуємо мінімальний історико-літературний ко-

ментар про постать Лесі Українки. У ньому доцільно акцентувати увагу на незвичайних, яскравих моментах особистої і творчої долі, які є актуальними для читача-студента: висока освіта, яку Леся отримала вдома, знання близько десяти іноземних мов, створення дев'ятнадцятилітньою дівчиною підручника зі стародавньої історії східних народів тощо. Також твір дає цікавий матеріал для роботи над формами імен в українській мові. Оскільки в тексті є різні варіанти одного імені (*Надія, Надя, Надієчка*), варто запропонувати студентам завдання (визначити за контекстом, від чого залежить використання певного варіанта) і коментар про офіційні та неофіційні форми імен в українській мові, імена зі зменшено-пестливими суфіксами. Можна подати список найбільш уживаних українських імен та їхні варіанти. В основі сюжету оповідання – події в день іменин Віри, Надії, Любові та Софії. Зважаючи на те, що останнім часом українці повертаються до традиції відзначати іменини, пропонуємо коментар про це свято. Для успішного читання ХТ про події минулого обов'язково потрібно ввести іноземців в історико-культурний контекст. У нашому випадку це повинен бути коментар про погляди на суспільну роль жінки в ХІХ ст., він допоможе читачеві зрозуміти хвилювання матері героїні про «критичний вік» дочки, прагнення Надії знайти забезпеченого супутника життя. Такі коментарі й завдання доцільно пропонувати на дотекстовому етапі роботи з ХТ.

Лексико-граматичний аналіз ХТ проводиться з метою визначення лексико-тематичних груп та типових граматичних конструкцій, для роботи з якими будуть розроблені дотекстові й післятекстові завдання. Коло основних лексико-тематичних груп оповідання «Чашка» досить широке: «день народження» (іменинник, іменинниця, гість, привітання, букет, подарунок); «магазин» (продавець, вітрина, посуд, чашка, ювелірний магазин, прикраса, брошка, коштувати); «настрій» (веселий, сумний, журливий, веселість, усміхатися), «характер» (серйозний, впевнений, не-смілий, делікатний, сентиментальний, іронічний); «зовнішність» (високий, огрядний) «вираження емоцій» (вигуки *ох, ах, Боже правий*) тощо. Граматичний матеріал тексту може бути основою для актуалізації знань із таких тем, як родовий відмінок іменників у множині (іменин, іменинниць, подарунків, візитів, гостей), творення і вживання присвійних прикметників (мамин подарунок, мамині слова, Надина веселість), творення і вживання дієприслівників (вбираючись, промовивши, схиливши), морфемна будова слова і його лексичне значення (рік – торік – торішній, іменини – іменинник – іменинниця; дивитися – роздивлятися – придивлятися – вдивлятися; сміх – усміх – усміхатися – сміятися), творення слів із зменшено-пестливими суфіксами (Надієчка, Василько, хуленько, гарненька, близенько, малесенька, скриньочка, рукавець, столик, сумненька, шухлядка, брівки, садок, доріжка). Виокремивши актуальні для іноземців лексико-тематичні групи й типові граматичні конструкції тексту, розроблюємо завдання. На дотекстовому етапі це завдання на семантизацію слів за допомогою словника, внутрішньої форми слова, контексту; завдання на добір синонімів та антонімів, узгодження іменників з прикметниками (на матеріалі нових слів), визначення у словах зменшено-пестливих суфіксів тощо. Мета післятекстових завдань цієї групи – створити можливість для використання лексико-граматичних форм і конструкцій, типових для оповідання «Чашка», в усному та письмовому мовленні студентів. Так, пропонуємо утворити присвійні при-

кметники від назв осіб-героїв твору (Надя, Василь, мама, полковник), узгодити їх з іменниками і ввести у речення; визначити суфікси дієприслівників, додати до них залежні слова, які відповідають дієприслівникам за логікою тексту, ввести утворені дієприслівникові звороти в речення; поставити запропоновані слова з тексту у форму родового відмінка множини і ввести їх у речення. Зазначимо, що лексика і тема запропонованих речень обмежена матеріалом ХТ: повторення лексики з опорою на сюжетну організацію тексту забезпечує мимовільне запам'ятовування лексичних одиниць, а контекстуальна зумовленість вживання граматичних конструкцій робить завдання більш комунікативними. Ефективним лексико-граматичним завданням є переказ уривку твору зі зміною особи або часо-видових форм дієслів. Так, пропонуємо переказати середню частину оповідання (про вибір Василем подарунка і про іменини Надії) від першої особи (від імені панича Василя).

Лінгводидактичний аналіз проблемно-тематичної організації твору потрібен для розробки післятекстових завдань, спрямованих на перевірку розуміння сюжету твору, його головної думки, характеру героїв. Серед завдань такого типу є багато традиційних, усталених у методиці: запитання до тексту, тести, завдання погодитися з твердженнями чи заперечити їх, закінчити речення за змістом твору, скласти план або модифікувати його. Ці й подібні завдання перевіряють розуміння сюжету твору. Вважаємо, обов'язково, особливо на середньому та просунутому етапі навчання, потрібні завдання, які допомагають іноземцям зрозуміти характер героїв, головну думку твору, визначитися зі своїм ставленням до проблеми ХТ. Це можуть бути запитання чи твердження про характер героїв, ідею твору, проблему, серед яких студент повинен обрати правильне і обґрунтувати власну думку. Так, наприклад, даємо завдання вибрати правильну, на думку читача, відповідь на запитання «Про що розповідає оповідання «Чашка»?» і пояснити свій вибір або запропонувати власну відповідь та обґрунтувати її. Серед запропонованих варіантів відповіді такі: про іменини панни Надії; про те, як вибирати подарунок; про те, як часто люди не цінують щирі почуття; про те, як гроші (кошти) чоловіка визначають вибір жінки; про те, як часто забуваються друзі дитячих літ; про те, як жінки люблять дорогі подарунки; про те, що жінки вибирають сильних і впевнених чоловіків, а не романтичних і неспівликих.

У групі іноземних студентів-філологів (можливо, й інших спеціальностей, залежно від інтересів студентів та рівня їхніх умінь) необхідно пропонувати завдання, спрямовані на формування й розвиток навичок лінгвостилістичного аналізу художнього тексту. У нашому випадку варто звернути увагу на засоби, з допомогою яких автор передає хвилювання героїв: вигуки, повтори, окличні речення, метафори (*розбилась веселість Надина, Василько аж зів'яв*).

Завдання на розвиток комунікативних умінь і навичок завершують систему роботи з художнім текстом. Після того, як прокоментовано певні історико-культурні та лінгвокраїнознавчі моменти, прочитано твір і з'ясовано його структуру, характер героїв, ідею, опрацьовано типові лексико-граматичні конструкції, зацікавлено увагу на важливих стилістичних засобах, можна працювати над розвитком навичок невідомого мовлення, що, власне, є стратегічною метою використання ХТ в іноземній аудиторії. У цьому аспекті нам імпонує точка зору дослідника С. Ма-

трона: він наголошує, що художній твір створює другу реальність, яка дає можливість на її основі створити третю – читацьку (це і стимулює продукування учнями власних думок) [Див.: 3]. Пропонуємо студентам розіграти діалоги (як реальні за сюжетом твору, так і уявні): матері й дочки (привітання з Днем народження); Василя і продавця ювелірного магазину; Василя і продавця магазину посуду; панни Надії і подруги, яка хоче знати, як пройшли іменини. Зазначимо, що безпосередньо в тексті є дві репліки лише одного із діалогів (Василя і продавця ювелірного магазину). Створити інші допоможуть запропоновані вирази чи план діалогу, опора на текст твору і, головне, уява студентів. Для розвитку навичок усного монологічного мовлення ефективні завдання на відтворення внутрішнього монологу героїв (Наді – роздуми в першій частині про її повноліття, мамине привітання, гостей, паніча Василька; Василя – роздуми у другій частині про його почуття до Надії та створення розповіді (продавця ювелірного магазину своєму другові про дивного покупця, який просив брошку, але не купив її; свою власну розповідь про рік, що минув між подіями другої та третьої частин оповідання). Для колективної роботи пропонуємо розіграти сцену іменин із вигаданими героями за планом (прихід гостя, подарунок, привітання і побажання, вдячні слова іменинниці і т. ін.). Цікаво буде провести розмову групи з героїнею твору. Студенти можуть запитати в дівчини, яка гратиме роль Надії, усе, що їх цікавить, головне – те, на що немає відповіді у творі: чи подобався їй Василь, чому вона забула про нього та його подарунок, чому обрала полковника Трубацького, як бачить своє майбутнє з ним тощо. У групі сильного рівня можна організувати дискусію про ставлення студентів до вибору панни Надії, що спонукатиме молодь до висловлення власних думок із таких важливих питань, як кохання, вибір супутника життя, шлюб.

Таким чином, запропонована нами система роботи над ХТ в іноземній аудиторії організована в чотирьох напрямках: завдання, спрямовані на подолання труднощів лінгвокраїнознавчого характеру (дотекстовий етап); лексико-граматичні вправи (дотекстові та післятекстові); завдання, спрямовані на формування й розвиток навичок лінгвостилістичного аналізу тексту (для студентів-філологів, до чи після читання ХТ, залежно від конкретного матеріалу); завдання, спрямовані на перевірку розуміння сюжету твору, його головної думки, характеру героїв (післятекстові); завдання, спрямовані на розвиток навичок діалогічного й монологічного мовлення (завершальний етап). Розроблену систему завдань реалізовано в посібнику «Читаймо українською» [5], який став результатом нашої спільної роботи з магістрантками Ю. Торчинською та А. Літвінчук у межах спецкурсу «Художній текст у системі навчання української мови як іноземної».

Література

1. *Васильева А. Н.* Русская художественная литература в иностранной аудитории как предмет изучения и как материал при обучении языку / А. Н. Васильева. – М. : Издательство Московского университета, 1972. – 29 с.
2. *Журавлева Л. С.* Обучение чтению (на материале художественных текстов) / Л. С. Журавлева, М. Д. Зиновьева. – М. : Русский язык, 1988. – 152 с.
3. *Матрон Е. Д.* Художественное произведение на уроках иностранного языка / Е. Д. Матрон. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 296 с.

4. Швець Г. Д. Лінгводидактичний аналіз художнього тексту для роботи в іноземній аудиторії / Г. Д. Швець // Українське мовознавство. – 2011. – Вип. 41 (1). – С. 300–302.

5. Швець Г. Д. Читаймо українською : навчальний посібник з української мови для іноземних студентів / Г. Д. Швець, Ю. О. Торчинська, А. О. Літвінчук / за ред. Г. Д. Швець. – К. : Фенікс, 2012. – 112 с.

Shvets H. The system of the work with the literary text in a foreign audience (based on the short story «The cup» by Lesya Ukrainka)

The article analyses the system of the work with the literary text in the process of learning Ukrainian as a foreign language. It sets the criteria for the selection and a type of the adaptation of the fiction work, a pattern of the pre-reading and after-reading exercises.

Key words: Ukrainian as a foreign language, literary text, adaptation, communicative and speech skills.

Швец А. Д. Система работы над художественным текстом в иностранной аудитории (на материале рассказа Леси Украинки «Чашка»)

В статье предложена система работы над художественным текстом при изучении украинского языка как иностранного. Проанализированы критерии выбора и характер адаптации художественного произведения, направленность дотекстовых и послетекстовых заданий.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, художественный текст, адаптация, коммуникативно-речевые умения.